

Stenkyrka kyrka

- en presentation

Välkommen till vår nyrestaurerade kyrka

Stenkyrka kyrka är en av fyra kyrkor i Stenkyrka församling och tillhör Norra Gotlands pastorat. I församlingen firas gudstjänst varje söndag i någon av kyrkorna, men även på andra platser så som i våra vackra ängen sommartid och i församlingshem eller i Stenkyrkas lilla kapell under vintern. Alla kyrkor används året om för kyrkliga handlingar som dop, vigsel eller begravningsgudstjänst.

Församlingen har ett rikt barn-och ungdomsarbete med grupper som träffas regelbundet och en hel del träffar för äldre och daglediga.

Stenkyrka socken är en levande socken med ett rikt föreningsliv. Vi har både affär och skola (f-6). Om somrarna växer antalet boende när sommargästerna kommer till sina stugor längs med kusten. Vi är stolta över vår natur. Naturligtvis för vår vackra kust som bl a har Gotlands högsta rauk, Jungfrun, men även hällmarken, fälten, ängena och skogen. Stenkyrka är ett Gotland i miniatyr där alla Gotlands naturformer finns. Vid kusten finner man Lickershamn som är ett levande fiskeläge med fiskebodas, hamn och fiskbod. Här badar vi också om sommaren. Bland våra ängen står särskilt Ekeby-sänget fram med sina många och stora ekar och sin rikblommighet om våren. Att åka ner från kustvägen till Stenkyrkehuk och dess fyrplats bjuder på en vacker väg som bland annat passerar igenom det vackra och ålderdomliga kulturlandskapet vid Vale gårdar.

Vi är också stolta över vår historia. Licknatus av Stenstugu, vars gravhäll ligger i koret i kyrkan måste ha varit en mycket enastående man som på 1160-talet var gutarnas representant i Tyskland och förhandlade fram handelsföredrag med det som skulle bli Hansan. Men Stenkyrka är också socknen där vi har enorma gravfält, bland de största på Gotland. Av alla gotländska socknar är Stenkyrka rikast på bildstenar. Senast hittades en sten 2007 vid grävningar på kyrkogården. Historien bevaras av en aktiv och kunnig hembygdsförening som också driver ett hembygdsänge med flera vackra ålderdomliga byggningar, men också ett gårdskors vid vilket församlingen firar en sommargudstjänst årligen. Efter gudstjänsten vidtar den traditionella lammgrillningsfesten.

Under den tid vi väntat på att kyrkoreoveringen ska bli färdig har vi tagit i bruk det gamla sockenmagasinet och biskop Sven Bernhard Fast kunde inviga det som gudstjänstlokal. Avsikten är att även framledes nyttja den för mindre gudstjänster eller aftonböner, särskilt under den kalla årstiden då uppvärmning av kyrkan blir för kostsam.

I Stenkyrka finns ett rikt musikliv även utanför kyrkan. Många yngre har startat och spelat i band med musik för varje tidsålder. Kyrkan har varit grunden får mången musiker och sångare. Nuförtiden spelas det både i Folkets hus och på Mix Ranch nöjesanläggning.

Lantbruket har gått igenom en stor strukturrationalisering men ännu finns både effektiva mjölkgårdar, svinproduktion och ett äggpackeri kvar. Sockerbetsodlingen som var stor för 50-år sedan har lagts ned och i stället odlas mer raps och majs på åkrarna. Många mindre gårdar lever kvar som hobbylantbruk ofta med lammuppfödning. Ridsporten är stor i socknen med en livaktig ridklubb och med nyli-gen uppförda ridhus som centrum.

Tomas Persson

Byggnadshistoria

Enligt Gutasagan lät Lickajr den vise uppföra en kyrka på sin gård och låta döpa sig, sin hustru, sina barn och allt sitt husfolk. Detta var den första kyrkan uppe i nordligaste tredingen på Gotland. Med all sannolikhet var denna kyrka en träkyrka. Denna första kyrka kom troligen snart att ersättas av en kyrka i sten, vilket var så unikt att den fick heta Stenkyrka och så småningom ge namn till hela socknen. Ett stort antal bildstensfragment kom därvid att infogas i murarna.

Mot mitten av 1200-talet inleddes en genomgripande ombyggnad av kyrkan. Först byggdes koret med rakslutande väggar utvändigt, men med en invändig absidform. Samtidigt tillkom sakristian. Därefter fortsatte man med långhuset som fick en kvadratisk planform med mittkolonn och fyra kryssvalv. Såväl kor- som långhusportaler är romanska, robusta och enkla, försedda med kolonetter och pilastrar. Denna del invigdes av biskop Lars i Linköping 17 maj 1255 till den Heliga Trefaldighets, Jungfru Marias och S:t Olofs ära.

Mot slutet av 1200-talet uppförs det mäktiga tornet, försedd med gallerier på tre sidor och fyra våningar med ljudöppningar. Tornet har en ståtlig gotisk västportal med perspektiviskt formade sidor. Tornhusbågen bärs upp av en kraftig fyrkantig pelare försedd med en kolonnett på varje sida och med två spetsbågiga valv som bär upp en stor del av tornets tyngd. Roosvall klassificerar Stenkyrka kyrka som en av de sexton stora på Gotland.

Interiören

Kalkmålningarna

Kyrkans en gång rika medeltida målningsskrud överkalkades vid okänd tidpunkt men framtog och konserverades av Erik Olsson 1956-57.

På sydväggen ses bl.a. en stor själavägningsscen med groteska figurer.

Äldst är triumfbågens kvadermålning i rött och blågrått med akantusdekorationer, troligen tillkommen till invigningen 1255. Därefter vid 1200-talets andra hälft, målades tornbågarnas unika marmorimitation samt tornvalvets kompakta rankflätning. Från samma tid hör också ett lejon och en grip placerade mitt emot varandra ovanför västportalen. Dessa målningar har senare målats över med en stor Marie kröningsscen vid 1300-talets slut eller 1400-talets början. Vid samma tid pryddes hela kyrkan med muralmålningar av skiftande kvalitet. I koret återfinns en apostlasvit, där de enskilda apostlarna är avbildade i rakspetsiga ramverk. Sviten fortsätter ut i långhuset och tycks vara målade av en mindre skicklig medhjälpare. I långhusets sydöstra hörn finns en praktfull målning med en skickligt utförd höggotisk tornarkitektur, vilken utgjort bakgrunden till sidoaltarets S:t Olofs bild. Bäst bevarade är tornrummets målningar. På den norra muren är Kristi himmelsfärd avbildad. Kristus är på väg att klättra upp på en stege, förmodligen inspirerad av Jakobs dröm i Gamla Testamentet. På sydväggen ses bl.a. en stor själavägningsscen med groteska figurer, S:t Martin och tiggaren samt tomerande riddare där den högra riddaren med brusten lans tycks vara besegrad.

Dopfunten

Dopfunten är kyrkans äldsta föremål och fanns redan i den äldre stenkyrkan. Den romanska funten är tillkommen under senare delen av 1100-talet och ingår ej i någon av de grupper som gotlandsfuntarna systematiserats i. Relieferna runt cuppan föreställer De vise männens tillbedjan, Jesu dop, Frambärandet i templet, Jesus frestas av djävulen, Nattvardens instiftande, Jesu tvår Petri fötter och Korsfästelsen. Scener ur Jesu barndomshistoria finns på cuppans undersida. Foten är prydd med fyra odjurshuvuden, som biter om små fyrfotade djur. Dessa kan symbolisera de onda makterna som vill förgöra människorna, men som skyddas av det heliga dopvattnet.

Triumfkrucifixet

Det gotiska triumfkrucifixet, från 1300-talets förra hälft, ger en bild av den lidande Jesus, överstänkt med blod och hängande levrat blod längst armarna. Krucifixet hängde troligen i triumfbågen innan det monterades på en sköld 1702 och flankerades därvid av målade bilder av Maria och Johannes.

Gravstenar

Stenkyrka har ett flertal intressanta gravstenar. Den äldst daterade gravstenen på Gotland är lagd över Lienatus från Stenstu som avled år 1200.

Den efterreformatoriska inredningen

Altaruppsatsen, daterad till slutet av 1600-talet, är gjord av huggen och oljemålad sandsten, som kröns av ett krucifix och två

änglar. Moses och Aron flankerar en oljemålning med nattvardsmotiv, tillskriven Johan Bartsch d.y. Stenkyrka kyrka har en rik efterreformatorisk inredning. Altarring, predikstolen, korbänk liksom bänkkvarteren tillkom under 1600-talets senare del. Enligt Gunnar och Karin Svahnström förefaller det som om Rasmus Bartsch anförtrotts en fullständig nydekoration av Stenkyrkas interiör. Här märks särskilt bänkluckorna med sina landskapsmotiv som visar träd och grässtrån med låg horisont och molntäckt himmel. Korbänken avbildar de fem visa jungfrurna. 1783 målade J N Weller orgelläktarens fasad med fem fält. Dessa visar de fyra evangelisterna och Jesus vid 12 års ålder i templet. Målningarna är konstruerade med ett enkelt centralperspektiv, som betonas av

golvets ruttmönster. Läktaren togs ned när tornrummets märkliga målningar framtoogs.

Bernt Andersson

Tryckta källor

Sveriges kyrkor, Gotland 1:1. 1914

Johnny Roosvall, Den gotländske ciceronen. 1950

Erland Lagerlöf, Gunnar Svanström, Gotlands kyrkor. 1966

Bengt. G. Söderberg. Gotländska kalkmålningar 1200-1400. 1971

Svahnström, Måleri på Gotland 1530-1830. 1989

Jonson, Sjöstrand, af Geijerstam, Änglar & Drakar. 2013

Evert Lindkvist, Gotlands romanska stensulptur. 2015

Vad har restaurerats under 2017-2019?

Restaureringen av Stenkyrka kyrka föranleddes av det dåliga inneklimatet som främst noterats genom mögel i och under orgeln. Restaureringen startades i december 2017 och slutfördes våren 2019.

Invändigt har väggar och valv sanerats från mögel. Muralmålningarna har konserverats liksom stora delar av inredning och

inventarier. Textilierna har dessutom fått ett microklimatsskåp dvs ett förvaringsskåp som har ett optimalt klimat för textilier oberoende av hur klimatet i sakristian är.

Orgeln som sedan restaureringen i mitten av 1900-talet stått på ett podium längs med tornrummets norra vägg har ställts i långhusets nordvästra hörn. Det fanns långtgående planer på att rekonstruera den orgelläktare som revs i samband med samma restaurering.

Flytten av orgeln skapade en dominoeffekt då triumfkrucifixet hängde just där samt att längs med hela norra väggen stod ett bänkvarter.

Bänkarna byggdes om och nya snickerier gjordes av Håkan,

snickare på Gotlandsbyggen. Man kunde dessutom ta tillvara på äldre delar som stod i kyrkstallet. Bänkkvarteret ställdes längs med tornets norra vägg där orgeln tidigare stått. I samband med dessa arbeten hittade man en hittills okänd bildsten i golvet. Triumfkrucifixet flyttades till tornrummets östra vägg väl synligt när man stiger i kyrkan. Det finns planer på att konservera det ytterligare samt göra undersökningar då det gömmer många hemligheter.

Orgelpodiets räcke (som tidigare utgjort räcke på läktaren) tillsammans med delar från predikstolen som också stod i kyrkstallet införlivades i den förrådsvägg som byggdes i tornets nordvästra hörn.

Även dopfunten har flyttats från i mitten av långhuset till i mitten av tornrummet.

Den utvändiga restaureringen har bestått av att lägga om kor- och långhustak samt byta rötskadat virke. I samband med detta gjordes en dendrokronologisk undersökning, träet visade sig att ha 110 årsringar och gick att datera med mycket god säkerhet till 1633.

Vidare lagande man putsen, bytte ut de skadliga cementfogarna på socklarna, dessutom har åsksyddsanläggningen justerats.

Rebecka Svensson Stiftsantikvarie,
Visby stift

Samfälligheten Gotlands kyrkor

Samfälligheten Gotlands kyrkor bildades 1984 av samtliga församlingar på Gotland med uppgift att vårda och underhålla Gotlands 92 medeltida kyrkobyggnader samt Visborgskyrkan i Visby.

Samfällighetens ansvar är av ekonomisk art samt att planera och genomföra de åtgärder som ska utföras och de enskilda församlingarna/pastoraten svarar för tillsyn och omvårdnad om den egna kyrkan.

Samfälligheten ansvarar för själva kyrkobyggnaderna och församlingarna ansvarar för kyrkogårdarna och inventarierna.

Alla restaureringar sker, efter tillstånd från Länsstyrelsen, i dialog med respektive församling, och under medverkan av en antikvarisk konsult.

Projektering av restaureringsarbetena för Stenkyrka genomfördes 2015 i samråd mellan församling, pastorat och Samfälligheten Gotlands kyrkor.

Förtroendevalda och personal från församling/pastorat och samfällighet deltog tillsammans med yrkesfolk av olika kategorier.

Restaureringskostnaderna inklusive projektering uppgår till cirka 11,5 milj. kronor, varav c:a 69% finansieras med kyrkoantikvarisk ersättning.

Utöver ovanstående belopp har pastoratet stått för kostnader för åtgärder med anledning av ny placering av orgeln och medföljande ombyggnad av bänkkvarter och omläggning av golv.

Huvudsaklig finansiering:

-En del av den kyrkoavgift som betalas av alla Gotlands kyrkotillhöriga går till kyrkounderhållet.

-Kyrkoantikvarisk ersättning, en statlig ersättning för förvaltning av det kyrkliga kulturarvet.

-Kyrkounderhållsbidrag, ett inomkyrkligt utjämningsystem som kan erhållas för underhåll av kyrkobyggnader.

Gotlands kyrkohistoriska sällskap

Kyrkolivet på Gotland vilar på ett rikt arv. Gotlands kyrkohistoriska sällskap ser som sin uppgift att bevara och sprida öka kunskap om detta arv. Det historiska perspektivet bidrar till att öka förståelsen för de förutsättningar och traditioner vi lever med i kyrkan på Gotland i dag, det som också är vår grund för att bygga vidare mot framtiden.

Sällskapet inbjuder till föreläsningar och har sedan starten 2009 publicerat flera böcker. En viktig uppgift är också att värna om våra kyrkobyggnader – synliga tecken på det andliga kulturarvet och unika mötesplatser för kristen tro och tradition i vår egen tid. Arvet som vi ska lämna över till kommande generationer. Samfälligheten Gotlands kyrkor – ensam i sitt slag i landet – har under många år tagit ansvar för att kyrkorna bevaras som levande gudstjänstrum.

I takt med detta arbete anknyter Gotlands kyrkohistoriska sällskap med en kort presentation av den nyrenoverade kyrkan. Det är också en hälsning till alla i församlingen med en stående inbjudan att söka sig till kyrkan för stillhet i ensamhet eller i gudstjänstens gemenskap. I denna Sällskapets skriftserie har hittills Björke, Lärbro, Vall och Sanda kyrkor presenterats.

Så blir du medlem i Gotlands kyrkohistoriska sällskap:
Årsavgiften för enskilda medlemmar är 150 kr. Sätt in avgiften på sällskapets bg 618-2232 och ange ”Årsavgift 2020” (eller aktuellt år) samt namn, adress och e-postadress.

Ragnar Svenserud, ordförande

Foldern är framtagen inför återöppnandet av Stenkyrka kyrka 2019, genom ett samarbete mellan Gotlands kyrkohistoriska sällskap, Samfälligheten Gotlands kyrkor, Sensus på Gotland, Visby stift, Stenkyrka socken och Norra Gotlands pastorat.

Fotona är tagna av Karolina Stenström, Rebecka Svensson och Lars Bäckman. Layouten är gjord av Lars Bäckman, Visby stift.